

Narodnik Hareketi ve Halkçılık*

Narodnik Movement and Populism

İlteriş ERGUN¹, Merve KAYADUVAR²

Öz

Bu çalışmada, 19. yy'ın ortalarında Rusya'da gelişen Narodnik hareketi ile Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi arasında olgunlaşan halkçılık ideolojisinin karşılaştırmalı bir çözümlemesi amaçlanmaktadır. Bu ideolojiler arasındaki etkileşimlere ve tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri değişime odaklanılmaktadır. Rusya'nın ve Türkiye'nin geç kapitalistleşmiş ülkeler olması ve kırsal sınıfların ağırlıkta olduğu toplumsal formasyonlara sahip olmaları, her iki ülkedeki entelektüellerin ortak yapısal sorunlara karşı benzer ideolojik cevaplar aramasına yol açmıştır. Hem Rusya hem Türkiye, Batı ile her zaman ideolojik ve teknik açıdan dirsek teması olan ancak organik olarak Batı ülkesi sayılamayan jeopolitik özelliklere sahiptir. Bu nedenle ülkelerin elitlerinin düşünce teknikleri ve duygusal yoğunlukları birbirine paralellik göstermektedir. Yapısal koşullardaki paralelliklerin yanı sıra kültürel ortaklıklar da iki ülke popülist hareketlerinin birbirinden beslenmesini sağlamıştır. Rusya İmparatorluğu'nun içinde Türkçe konuşan nüfusun olması ve bu toplulukların elitlerinin Türkiye ile yakın ilişki kurması, Rusya ile Türkiye arasındaki düşünce alışverişini artırmıştır. İki popülizm tipi arasındaki kökensel benzerliğe rağmen, Narodnik hareketi ve halkçılık, ülkelerin farklı tarihsel koşullar içinde bulunması nedeniyle birbirinden ayrı iki ideolojiye evrilmiştir. Kapitalistleşme biçimindeki farklılıklar, etnik ve demografik unsurların belirlediği sınıflar ülkelerin modernleşme süreçlerini birbirinden farklılaştırmıştır. Bu durum iki ideolojinin farklı yörüngelere girmesini kolaylaştırmıştır. Bu çalışma Narodnik hareketinin ve halkçı ideolojinin yalnızca yapısal koşullar içindeki evrimine odaklanmamakta aynı zamanda her iki ideolojinin kurucu babalarını da tartışmaya dahil etmektedir. Aktörlerin ideolojilerin oluşumuna yaptıkları katkıları ülkelerin genel siyasi ortamındaki rolleri ile birlikte ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Narodnik, Halkçılık, Kapitalizm, Modernleşme

Abstract

This study aims to provide a comparative analysis of the Narodnik movement that developed in Russia in the mid-19th century and the ideology of populism that matured between the late Ottoman Empire and the early Republican period. The focus is on the interactions between these ideologies and the changes they underwent in the historical process. The fact that Russia and Turkey were late capitalist countries and had social formations dominated by rural classes led intellectuals in both countries to seek similar ideological answers to common structural problems. Both Russia and Turkey have geopolitical features that have always been in ideological and technical contact with the West, but cannot be considered as Western countries organically. Therefore, the thinking techniques and emotional intensity of the elites of these countries are parallel to each other. In addition to the parallels in structural conditions, cultural commonalities have also enabled the populist movements of the two countries to feed off each other. The presence of Turkish-speaking populations in the Russian Empire and the close relations between the elites of these communities and Turkey have increased the exchange of ideas between Russia and Turkey. Despite the similarity between the origins of two types of populism, the Narodnik movement and populism evolved into two distinct ideologies due to the different historical circumstances of the countries. Differences in the form of capitalization, classes determined by ethnic and demographic elements differentiated the modernization processes of the countries. This situation facilitated the two ideologies to take different trajectories. This study focuses not only on the evolution of the Narodnik movement and populist ideology within structural conditions, but also includes the founding fathers of both ideologies in the discussion. It discusses the contribution of the actors to the formation of the ideologies along with their role in the overall political environment of the countries.

Keywords: Narodnik, Populism, Capitalism, Modernization.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur

¹ İlteriş ERGUN

ORCID ID: 0009-0003-2295-1229

Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir/ Türkiye. ilteris.ergun@deu.edu.tr

Res. Assist. PhD., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, İzmir/ Türkiye. ilteris.ergun@deu.edu.tr

² Merve KAYADUVAR

ORCID ID: 0000-0001-6110-5533

Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, İzmir/ Türkiye. merve.kayaduvan@deu.edu.tr

Assist. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, İzmir/ Türkiye. merve.kayaduvan@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 27.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted : 01.12.2025

Çevrimiçi Yayın/Published : 17.12.2025



Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Ergun, İ., Kayaduvan, M. (2025). Narodnik Hareketi ve Halkçılık. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 156-173. DOI: 10.47899/1811983

1. GİRİŞ

Bu çalışma, 19. yüzyılın ortalarında Rusya'da gelişen Narodnik hareketi ile Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile erken Cumhuriyet dönemi halkçılığının karşılaştırmalı bir çözümlemesini içermektedir. Karşılaştırmaların Rusya ile Türkiye halkçılıkları üzerinden yapılmasının mantıklı sebepleri şöyle sıralanabilir; her iki ülke de kapitalist modernleşmesinde Avrupa'nın gerisinde kalmıştır ve geniş köylü katmanlarının ağırlıkta olduğu toplumsal formasyona sahiptir. Hem Rusya hem Türkiye, Batı ile her zaman ideolojik ve teknik açıdan dirsek teması olan ancak organik olarak Batı ülkesi sayılamayan coğrafi ve kültürel özelliklere sahiptir. Bu nedenle ülkelerin elitlerinin düşünce teknikleri ve duygusal yoğunlukları birbirine paralellik göstermektedir. Halkçı ideolojiler, dünyanın çoğu yerinde halk hareketi şeklinde ortaya çıkarken, Rusya ve Türkiye'de birer elit hareketi olarak doğmuş ve güçlenmiştir. Bu üç etkenin yanında, Rusya İmparatorluğu'nun içinde Türkçe konuşan nüfusun olması ve bu grupların elitlerinin Türkiye ile yakın ilişki kurması, Rusya ile Türkiye arasındaki düşünce alışverişini artırmıştır. Halkçılık ideolojisi, bu yoğun ilişkinin geçtiği en önemli temaların başında gelmektedir. İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran bir başka etmen, siyasi gelişmelerin yakınlığıdır. Mutlak monarşi ile yönetilen Rusya ve Osmanlı Devleti, birincisi 1905, ikincisi ise 1908 yılında meşrutiye geçmiştir ve Birinci Dünya Savaşı sonunda mutlakiyetler yıkılmıştır. Birbirini tetikleyen siyasi devrimler gerçekleşmiştir.

Karşılaştırmalı tarihsel çözümlemenin bir anlam teşkil etmesi için yalnızca benzerlikler üzerinde durulamaz. Bunun yanında farklılıklar da önem teşkil etmektedir. İki ülkenin kapitalistleşme biçimindeki farklılıklar ülkelerin gelişmişlik düzeyini etkilemiş ve Rusya emperyal bir güç olarak küresel sisteme katılırken, Osmanlı Devleti yarı sömürge ülkesi şeklinde hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Bunun yanında bir diğer temel farklılık, iki ülkenin etnik ve demografik yapısından kaynaklanmaktadır. Rusya, kültürel ve etnik açıdan daha homojen bir yapıya sahipken, Osmanlı Devleti çok etnikli ve çok kültürlü bir kompozisyondaydı. İki ülkedeki pre-kapitalist sosyal sınıfların yapısı da farklıdır. Rusya'da güçlü bir aristokrat sınıf varken, Osmanlı Devleti ve Türkiye'de bundan söz etmek zordur. Gelişmişlik düzeyi ile birlikte demografideki farklılık, birbirinden farklı toplumsal formasyonların doğmasına neden olmuştur. Bu durum, her iki ülkedeki ideolojilerin kökenleri aynı olsa da çok farklı özelliklere sahip olmalarına neden olmuştur. Özellikle milliyetçiliğin ve sosyalizmin gelişmişlik düzeyi itibarıyla, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin çok önünde olduğunu söylemek gerekmektedir.

Milliyetçilik ve sosyalizm tartışmaları halkçı ideolojilerin önemli bileşenleridir. Dolayısıyla Narodnik hareketi ve halkçılık başlangıç koşulları birbirlerine yakın olmasına rağmen bu iki ülkede farklı patikalara girerek birbirlerinden uzaklaşmışlardır.

Bu çalışmada, Narodnik hareketi ve halkçılık benzerlik ve farklılık mantığının ışığında ülke içindeki gelişimleri ve kurucularının da katkıları dikkate alınarak işlenmektedir.

2. RUSYA'DA HALKÇILIK : NARODNİK HAREKETİ

18. yüzyılın başında Petro'nun hükümdarlığı altında Rusya batılılaşma hamlesi başlatmış, ülkenin asker ve sivil geleneksel kurumları Batılı örneklerine göre reforma tabi tutulmuştur. Batılı mimariden esinlenilerek Petersburg kenti kurulmuş ve Rusya'nın içlerindeki Moskova'dan daha batıda bir liman kenti olan Petersburg başkent yapılmıştır.

Batılılaşma, bütün asır boyunca devam etmiş, ülkenin kurumlarının yapısal dönüşümlerinin yanında elitleri de geleneksel Rus aristokrasisinin özelliklerinden ziyade Avrupalı soyluların karakteristiğine bürünmüştür. Başta askeri okullar olmak üzere ülkenin seçkin okullarının Batılı tarzda eğitim vermesi ile aristokrat ailelerin çocukları, Batı kültürüyle çocuk yaştan itibaren tanışmışlar ve başta Fransızca olmak üzere bu dilleri öğrenmişlerdir. Üst kültürdeki batılılaşma, Rusçanın aristokrasinin dili olmaktan çıkmasına yol açmış, Fransızca Rusçanın yerini almıştır. Batılılaşma, aristokrasiyi Rusça ve Rus kültüründen uzaklaştırarak onları başta nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylüler ve serfler olmak üzere toplumun alt sınıflarından koparmıştır.

Aristokrasinin kendi kültüründen uzaklaşarak Batılı üst sınıfların davranış kalıplarını özümsemesi, ideolojik boyutta batıya yönelik sarsılmaz ve mutlak bir inanç ile beslenmiştir. Bu inanç, soyluların kendi kültürlerini küçümsemesine ve Rusluğun köylü kitleler içerisinde yaşanan kaba ve ilkel nitelikler gösteren bir kültür olarak kodlanmasına yol açmıştır. Ancak, yüzyılın sonuna doğru, batıya olan mutlak inanç ve kendi kültürüne yönelik yabancılaşma, aristokratlar arasında gücünü yitirmeye başlamıştır.

Yüzyıllık bir batılılaşma sonucu batılı üst sınıflarla tam bir özdeşleşme yaşayan Rus aristokratlarının batıya yönelik inançlarını kaybetmelerinin arkasında üç olay yatmaktadır. Birincisi Fransız Devrimi'dir. Devrim sırasında ortaya çıkan şiddet olayları ve aristokrasinin tasfiyesi, Rus aristokratları üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Fransız kültürüne olan hayranlık, devrimi kargaşalık olarak değerlendiren Rus aristokratlar için Avrupa, bir küçümseme ve hatta düşmanlık nesnesine dönüşmüştür. Sınıfsal dayanışma sebebiyle kendilerini Fransız aristokrasinin yanında konumlamış olmaları Rus soyluları için devrimin etkilerini

derinleştirmiştir. İkinci olay ise, Napolyon'un Rusya topraklarını ezerek Moskova'ya girdiği 1812 Savaşı'dır. Bu savaş, Rus aristokrasisi üzerinde büyük bir travma yaratmış, aristokratların Rus köylüsünü fark etmesine neden olmuştur. Aristokrat subaylarla köylü askerlerin oluşturduğu ordular, bu iki sınıfı vatan savunması çerçevesinde birbirine yaklaştırmıştır. Bunun yanında düşman gördükleri Rus geleneklerine karşı batılı yaşam tarzı, 1812 savaşıyla birlikte geride kalmış, aristokratlar köylü gibi yaşamaya Rusça öğrenerek Ruslaşmayı kendilerine yaşam tarzı olarak benimsemeye başlamıştır. Bu yeni ruhun şairi Puşkin, sıradan Rus dilini yazı diline döken ilk yazarlardan biri olarak sıradan insanı ulusal karakterin gerçek taşıyıcısı olarak idealleştirerek soylu Rusya'ya meydan okumuştur (Figes, 2009, s. 116). Bu özelliğiyle de Narodnikler tarafından yüceltilmiştir. Böylece Rusya'da milliyetçilik, doğrudan milliyetçiliğin kaynağı olan ülkeyle mücadele ederek geliştirilmiş ve bu nedenle anti-batıcılık milliyetçi ideolojinin en önemli özelliği olarak biçimlenmiştir. Rus aristokrasinin batıya olan inancını sarsan son olay ise, 1854-1855 Kırım Savaşı'nda Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti yanında savaşa girmesidir. Böylece, kendilerini Batı uygarlığı içinde gören ve kendi dinlerinden olmayan bir devlete karşı Batı'nın Rusya'yı tercih etmemesi, aristokratları ve kentli aydınları Avrupa karşıtı bir cepheye sürüklemiş ve Batı'ya olan sadakat ve inançta büyük bir kopuş yaratmıştır.

19. yüzyılda aristokratların ve kentli aydınların Avrupa ile olan bu sorunlu ilişkileri Rusya'da iki güçlü ideolojinin doğmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki "milliyetçiliktir". Milliyetçilik, "Slavofil" olarak adlandırılmış ve Rusluğun özgün bir karakteri olduğunu düşünen, bu özgün karakterin diğer milletlerden üstünlük yarattığına inanan temeller üzerinde şekillenen bir ideolojidir. Özellikle 1812 Savaşı sonrasında aristokrat-köylü bütünleşmesi, Slavofillerin güçlenmesine ve Rusya'nın biricikliğinin ön plana çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Slavofillerin yanında güçlenen bir diğer ideoloji ise halkçılıktır; yani Narodnikler. "Narod" kelimesi Rusça'da hem halk hem millet anlamına gelmektedir. Bu nedenle Narodnikler, ilk oluşum süreçlerinde Slavofillerin düşüncelerinden etkilenmişler ve sıradan Rus insanına olan inançlarını koruyarak bunu kendi halkçılık ideolojilerinin merkezine yerleştirmişlerdir. Yine Narodnikler de Slavofiller gibi, 1812 Savaşı'ndan çok etkilenmiş ve bu savaşta sıradan Rus'un ve köylünün Rusya'yı onurlandırmasıyla bu grupların erdeminin işlenmesi konusu üzerinde durmuşlardır. Narodnik hareketinin kurucusu sayılan Herzen, "Lütfen dadı, Fransızların Moskova'ya nasıl geldiklerini bir kez daha anlat!" diyerek düşüncelerinin oluşumunda 1812 Olaylarından esinlenen anlatıların büyük bir önemi

olduğunu belirtmiştir (Figes, 2009, s. 167). Bir diğer yazısında da "Moskova yangını, Borodino Savaşı benim beşik ninnilerim, İlyada-Odyseus'umdu" (Figes, 2009, s. 167) diyerek, savaşın ve milliyetçiliğin halkçı ideolojinin oluşumundaki kaynaklarına işaret etmiştir. Ancak Narodnikler, ileride Türkiye örneğinde görüleceği gibi milliyetçilikle eklemlenme içerisine girmemiş, tam tersine, ütopyacı sosyalistlerden etkilenen, devrimci bir sol ideoloji şekline bürünmüştür.

Hem Slavofiller hem de Narodnikler batılı düşüncelerin etkisiyle ülkenin siyasal ve toplumsal yapıdaki kusurlarının farkına varmışlar ancak tarihsel travmaların etkisiyle Rusya'ya özgü ön plana çıkarılmıştır. Bu durum, Slavofilleri, devlet aygıtını ele geçirerek Çarlık Rusya'sının genel yayılmacı politikalarını biçimlendirerek iktidar merkezli sağ bir ideoloji haline sokarken, Narodnikler özellikle toplumsal yapıdaki bozukluklar üzerine odaklanmışlar ve giderek merkezileşen ve otoriterleşen çarlığa karşı muhalif kalmışlardır.

Narodnikler, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra güçlerini artırmış ve Rusya'nın kapitalistleşmesine karşı koymuşlardır. Bunu yaparken Rus köylüsüne olan inançlarının etrafında fikirlerini geliştirmişlerdir.

1880'lerde ise başarısız girişimlerden sonra ideoloji gücünü yitirmiş ve Narodnik hareketi Marksizm'e evrilmiştir. İdeolojinin tarihi, üç ana kısma ayrılarak incelenebilmektedir; birincisi, kurucuların görüşleri ve Narodnik ideolojiyi oluşturan ana çerçevenin belirlenmesi, ikincisi Narodniklerin yaşadıkları deneyimler ve üçüncüsü de klasik taktiklerin başarısızlığından sonra girilen terör dönemi.

2.1. Narodnik İdeolojisinin Özellikleri ve Kurucu Babaları: Herzen, Chernyshevsky ve Bakunin

19.yüzyılın ortalarında meydana gelen devrimlerin sosyalist bir düzene yol açmaması ve batı kapitalizminin bütün acımasızlığı ile güçlenerek devam etmesi karşısında, başta Herzen olmak üzere Rus aydınlar, olası bir devrimin ileri kapitalist bir ülkeden geleceği ile ilgili Marksist düşünceye olan inançlarını yitirmişlerdir. Rusya her ne kadar bir tarım ülkesi olsa da serflik kurumundan kaynaklanan ve Rus köylüsünün emeğinin sömürüldüğü ve sefaletin yaygın bir şekilde kol gezdiği Rusya toplumu, Narodnik hareketinin öncüleri için devrimci bir potansiyele sahiptir. Proletaryanın toplam nüfusun yalnızca yüzde 2'sini oluşturması, buna karşılık köylülerin ve serflerin nüfusun onda 9'unu oluşturması (Venturi, 1960, s. 8), bu aydınlar üzerinde, köylünün mobilize edilerek Rusya'ya özgü sosyalizm fikrinin benimsenmesine yol açmıştır. Rusya'ya özgü sosyalizm, temelde, devrim için köylüye inanç, devrim sonrası oluşturulacak komünal yaşamın Rus köylüsünün geleneksel

yapıları içinde halihazırda bulunduğu düşüncesi ve bu yolla kapitalizm evresi atlanılarak Rus halkının kapitalistleşme yolunda üstleneceği, sosyal ve insani maliyetlere katlanmadan sosyalizmin gerçekleştirilmesi planı gibi unsurlara dayanmaktadır. Özellikle köy komününün merkezinde yer alan “obsçinanın”³, sosyal adalet ve sosyal eşitlik gibi temaları barındırdığına inanılmaktadır (Venturi, 1960, ss. 8-9). Bir bakıma Avrupa sosyalizmine özgü devrimci değerler sistemi, özünde Rus olan bir kuruma bağlanarak (Taggart, 2004, s. 61), Rusya’ya özgü sosyalizmin ana hatları çizilmiştir. Narodniklerin varsayımları şu şekilde özetlenebilmektedir :

- Sosyalist bir devrim Batı Avrupa’dan değil Rusya’dan gelecektir.
- Sosyalist devrim, kapitalizmin ve sanayi devriminin ileri aşamasında gerçekleşemez; tam tersine devrim için kapitalist gelişim engellenmelidir.
- Köylüler devrimci potansiyel taşırlar; siyasal devrim için mobilize olurlar.
- Obsçinanın merkezde olduğu Rus köylüsünün geleneksel yapısı, eşitlikçi komünal toplumun çekirdeğini oluşturacaktır.
- Aydınlar harekete geçerek Rus köylüsüne yaşadıkları sefaleti göstermeli ve devrim yolunda onları aydınlatmalıdır.
- Rusya’da kapitalizmin gelişimi engellenmelidir aksi takdirde köylüler proleterleşerek obsçinaları yıkılacak ve ahlaki ve devrimci özleryi yitirecektir.

Narodnik harekete özelliklerini veren bir diğer unsur, onların kim olduklarıyla doğrudan ilişkilidir. Rus popülizmi bir elit hareketidir; temsil ettiği sınıflarla organik bağı zayıftır. Bu durum, Narodniklerin 1870’li yıllarda halka gittikleri dönemde başarısızlığa uğramalarına neden olmuştur. Toplumsal gerçeklik ile olan kopukluk, Narodniklerin kırsal yaşam biçimini romantize etmesi ile sonuçlanmıştır. Narodnikler, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine kendilerini adayarak, halkın gelenekleri üzerine inşa edilmiş ideal toplumu amaçlayan (Canovan, 1981, s. 60) ancak halkın ihtiyaçlarından habersiz bir entelektüel grup olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bir yanda devletin giderek otoriterleşmesi, öte yanda geniş kırsal sınıflar ve bunların emeğini sömüren güçlü bir aristokrasi, bunların arasında ise Batı düşüncesiyle gelişen ancak Batı ile yaşanan trajik olaylarla ona da yabancılaşan bir elit grubu olarak Narodniklerin toplumsal yeri

belirlenebilir.

2.1.1. Herzen

Herzen, yukarı ifade edilen elitlerin özelliklerinin tamamını taşıyan ve yaşamının büyük kısmını Avrupa’da geçiren bir Narodnik’tir. Hatta Narodniklerin öncüsü ve bu hareketin genel esaslarını belirleyen kurucu babası olarak kabul edilmektedir.

Herzen’in görüşlerinin iki ana kaynağı bulunmaktadır. İlk olarak, yukarıda da değinildiği üzere, Herzen Slavofillerin görüşlerinden oldukça etkilenmiştir. Herzen, Slavofillerin geliştirdiği Rus köylülerinin toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimlerinin taşıdığı erdemlerin istisnai doğasına yönelik inancı devrimci bir çizgiye taşımıştır (Taggart, 2004, s.62). İkinci olarak, Saint-Simon, Fourier gibi Fransız sosyalist yazarlardan yararlanmıştır. Kardeşlik idealleri etrafında geliştirilen eşitlik hedefi Herzen’in ideolojisinde önemli yer tutmaktadır (Canovan, 1981, s. 65). Bu bağlamda Herzen, Marksist olmayan romantik bir devrimci dönüşüme inanmakta ve bu dönüşümün ancak Rus toplumunun içerisinde gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir.

Herzen, 1848 devrimlerinin başarısızlığı üzerine batı kapitalizminin sosyalist devrimle yıkılabileceği fikrine kuşkuyla yaklaşmıştır (Venturi, 1960, ss. 18-19). Bu noktada, tarihten bir benzetmeyle sosyalizmin geleceğinin yaşlı Avrupa’da değil, genç Rusya’da yattığını iddia etmektedir. Ona göre, Roma İmparatorluğu kapitalist toplumu temsil etmektedir. Hristiyanlık sosyalizmdir. Barbarlar ise Ruslardır. Nasıl Roma İmparatorluğu’nun barbarlar tarafından yıkılmasıyla Hristiyanlık yegâne güç haline geldiyse, Ruslar’da kapitalizm çağında bunu gerçekleştirecektir (Walicki, 1981, s.66).

Herzen’in barbarlarla Rusları eşleştirmesinin ardında, batı kapitalizmi altında bütün toplumsal sınıfların kazanım elde ettiği görüşü yatmaktadır. Bir anlamda Marx’ın manifestosunu tersine çevirmekte ve işçi sınıfının da mevcut düzenden çıkarlar elde etmesiyle toplumsal devrim gücünün ortadan kalktığını düşünmektedir (Canovan, 1981, ss. 66-67). O halde Herzen’in çağrısı açıktır; “Rus köylüsü, zincirlerinden başka kaybedecek neyin var?”. Rus köylüsünün rejimden bir şey almadığını, Avrupa işçi sınıfının yaşam koşullarından çok daha kötü şartlarda hayatını sürdürdüğünü belirterek, devrimin yegâne gücü olarak onları değerlendirmektedir.

Herzen, liberal reformlara da karşı çıkmaktadır (Taggart, 2004, s. 63). Rusya’da yapılacak her türlü üst-yapısal reformun, rejimi güçlendirerek, alt sınıflara çeşitli haklar

³ Obsçina, tipik bir Rus köylüsünün yaşamını şekillendiren toplumsal yapıya verilen addır.

tanılarak onları rejim içerisinde meşrulaştırarak devrimci gizil güçlerini kaybetmelerine neden olacağını düşünmektedir. Bu nedenle Herzen'e göre, liberal demokratik reformlar değil, obsçına merkezli kardeşliğe dayanan eşitlikçi bir toplum yolunda devrim amaçlanmalıdır.

Herzen'in proletaryanın devrimci gücünün kaybolduğuna ilişkin bir diğer görüşü ise ahlaki açıdandır. Kapitalizm yerleştikçe ister burjuva olsun ister proletarya kazanç hırsı toplumun tamamını ele geçirmektedir. Ahlaki bir forma sahip sosyalizm, maddi çıkar düşkünü batı sınıflarının değil, henüz kapitalizmle karşılaşmamış Rus köylüsünün başarabileceği bir siyasi atılımdır (Taggart, 2004, s. 64).

Herzen'in Narodniklere bıraktığı bir diğer düşünce mirası aktöre verdiği önemdir. Ona göre, devrimci ve bilinçli bir elit grubunun öncülüğünde halktan bir talep gelmesi dahi, halk ikna edilmek suretiyle devrim gerçekleştirilebilir. Herzen'e göre, tarih önceden belirlenmiş biçimlere göre akmaz; ne Hegelci ne de Marksçı anlamda bir kaçınılmazlık yoktur (Venturi, 1960, s. 19). Başta entelijansiya olmak üzere bireylerin tercihleri, tarihin hangi yöne evrileceği üzerinde belirleyicidir. Bu nedenle devrimci bir aktör grubu şarttır.

2.1.2. Chernyshevsky

Chernyshevski, diğer Narodniklerden farklı olarak köylüyü romantize edip idealleştirmemiş, onun yerine Rus köylüsünün durumunu oldukça realist bir biçimde incelemiştir. Bunun en önemli nedeni, yine çoğu Narodnikten farklı olarak aristokratik bir kökeni olmayışdır⁴ (Venturi, 1960, ss. 19-20; Walicki, 2009, s. 292). Halktan biri olması, onların aktüel sorunlarını daha iyi analiz edebilmesine olanak tanımıştır.

Chernyshevski'nin üzerinde en fazla durduğu ve kendisinden on yıllar sonra Rusya'daki Marksist düşünceyi de etkileyecek katkısı, kapitalizm atlanarak sosyalizme gidilmelidir fikridir. Chernyshevski'ye göre, Batı Avrupa gelişmesinin bütün maliyetini alt sınıflara yüklemiş, endüstriyel ilerleme batı toplumuna büyük bir bedele mal olmuştur. Proletarya hem ahlaki hem maddi çöküntü yaşamıştır. Bu bedel ödenmeden, endüstriyel devrimin maliyetine katlanmadan Rusya batının bilimsel tekniğini edinebilir (Canovan, 1981, s. 70). Rusya'nın batı karşısında geri kalmışlığı, devrime giden süreçte avantajına olabilir. Tarihsel açıdan arkadan gelenler, daha az maliyete katlanabilir. Bir önceki jenerasyon kemiğin iliğini çıkarmak için elini kırarken, sonraki jenerasyon doğrudan ilige sahip olabilir. Chernyshevski'ye göre, Batı endüstriyel devrim için yani ilik için büyük maliyetlere katlanırken, Rusların

böyle bir çaba içine girmesine gerek yoktur (Venturi, 1960, ss. 20-21).

Chernyshevski'nin, liberal demokratik refomlarla toplumun daha adil ve eşitlikçi olacağına inancı bulunmamaktadır. Bu konuda Herzen'i tekrarlamaktadır. Ona göre, sosyal faktörler politik olanları incelemektedir. Sosyal devrim yapılmadan yapılacak her türlü siyasal devrim ve reform yalnızca hâkim sınıfları güçlendirecektir (Venturi, 1960, ss. 21-22). Bu nedenle devrimden kaçış yoktur.

Chernyshevski, Narodnikleri halkın gerçeklerine odaklanmaya çağırmakta ve romantizme kaçmadan bu gerçeklere uygun politikalar üreterek bir sosyalist devrimi amaçlamaktadır. Bu realizmi ile başta Lenin olmak üzere kendisinden sonra gelecek Marksistleri etkilemiştir.

2.1.3. Bakunin

Bakunin'in özgünlüğü, devrime gidilirken devletin pozisyonunun ne olacağı ile ilgili Narodnik fikirleri geliştirmesidir. Dönemin çarlık rejiminin baskıları da düşünüldüğünde Bakunin'in katkılarıyla devlet, baskı ve eşitsizliğin cisimleştiği bir sistem olarak görülmüştür. Dolayısıyla ona göre, devletin ele geçirilmesi gibi uğraşlara girilmeden doğrudan köylülerin bilinçlendirilmesiyle obsçınaya dayalı bir toplum hedeflenmelidir. Bu hedeflenirken devletin mücadele edilmesi gereken bir aygıt olduğu unutulmamalıdır. Bakunin'e göre düzen doğal halinde işlememektedir, bunun kaynağı devlettir ve devrim ateşi o doğallığı geri getirecektir (Venturi, 1960, s.14).

1861'de serfliğin kaldırılması ve Rusya'da kapitalizmin güçlenmeye başlamasıyla, Narodniklerin kaybolmasından korktukları Rus köyünün geleneksel yapısının geleceği ile ilgili kaygıları artmıştır. Hem entelijansiya hem de Narodnik hareketi içindeki gençler daha aktif bir mücadele için harekete geçmeye hazır hale gelmiştir. Gençler, aradıkları çağrışı Bakunin'de bulmuştur. Bakunin, halka gidin çağrısı yaparak, kentli aydınların köylülerle bütünleşmesinin devrim için gerekli olduğunu düşünmüştür. Bakunin'in bu çağrısının ardında özellikle köylülerin nasıl ezildikleri onlara anlatılabilirse, sömürü açıklanabilirse köylülerin devrimci potansiyelinin ortaya çıkartılabileceğini düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla Bakunin'in amacı köylülerin sorunlarını siyasallaştırarak onları devrime hazır hale getirmektir.

2.1. Halka Doğru

1874 yazında binlerce genç köylere dağılmışlardı. Köylülerin kendilerini büyük bir hoşgörülle karşılayacaklarını, sözlerine kulak vererek devrimci eylemi gerçekleştireceklerini düşünmekteydiler. Ancak herhangi bir strateji ve program

⁴ Bir taşra ilinin papazının oğlu olarak dünyaya gelmiştir.

takip etmeyen bu gençler, kısa sürede çarlık rejimi tarafından kovuşturmaya uğramıştır. Bunun yanında köylüler en iyi durumda tarafsız kalmış, çoğu kez düşmanlık beslemiş ve hatta Narodnikleri çarlık güçlerine ihbar etmişlerdir. Ayrıca çoğunluğu kentten gelen gençler, köy hayatına adapte olamamış, köylülerle bütünleşememiş ve onların adetlerine alışamamışlardır. Bu nedenlerden dolayı hareketleri başarıya ulaşamamış ve köylülerin devrimci potansiyeline olan inançları sarsılmıştır.

Devrimin barışçıl yollarla köylüleri isyan ettirerek gerçekleşmeyeceğini gören Narodnikler, radikal yollara sapsınlar ve terör yoluyla Rusya'da devrim yapılabileceğine inanmışlardır. Çarın öldürülmesi ile kitlelerin özgürleşeceğini düşünmüşler ve 1881'de de bunu gerçekleştirmişlerdir. Özellikle köylüler üzerinde baskı kurma aracı olan devlete saldırarak sonuç alabileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak yine beklediklerini bulamamışlar, rejim daha sert tedbirlere başvurarak Narodnikleri sindirmeyi başarmıştır.

Narodniklerin sindirilmesiyle hareketin ivmesini kaybetmesi 19. Yüzyılın sonlarına doğru Marksizm'in Narodnikler içerisinde güçlenmeye başlamasına neden olmuştur. Narodniklerin köylülerin devrimciliğine olan inançlarını yitirmeleri ve Rus köylüsünün idealleştirdikleri gibi çıkmaması, onları Marksistlere yaklaştıran en önemli etkenlerdendir.

Halkçılığın Rusya'ya özgü bir formu olan Narodnikler, temelde iki güce karşı koymuşlardır; çarlık rejimi ve aristokrasinin üstünlüğü. Rejimin otoriter niteliğine ve aristokrasinin Rusya'nın kırsal sınıflarını sömürmesine karşılık, Rusya'ya özgü koşullarda sosyalist bir devrim hedeflemişler ve bu sosyalist devrim için halkçılığı araç olarak kullanmışlardır. Narodnikler, bu bağlamda bir sol halkçılık olarak değerlendirilmektedir.

Halkçılığın Türkiye'deki şekillenışı ise çok farklı olmuştur. Türkiye'de halkçı ideoloji, Rusya'daki Narodniklerin tersine başarısız bir entelijansiya girişimi olarak kalmamış, ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. Ancak içeriği Rusya'daki gibi sosyalist bir tonda kalmamış, Slavofillere yakın bir milliyetçi tonda ilerlemiştir.

3. TÜRKİYE'DE HALKÇILIK

Halkçılık ideolojisi, Türkiye düşünce tarihinin en özgün alanlarından birisidir. Bu özgünlük iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin kapitalistleşme sürecinin biricikliğidir. Coğrafyadan kaynaklanan demografik özellikler ve bu coğrafi-

demografik nitelikler üzerinden şekillenen imparatorluk formasyonu, diğer periferi ülkelerde görülmeyen toplumsal mücadele şekillerinin ortaya çıkmasına neden olmuş, sınıfsal bölünmelerin kültürel ve etnik yapılarla ilişkisini hayati kılmıştır. İmparatorluğun modernleşmesiyle kök salan ideolojiler böylesine farklı bir sosyal gerçeklik tarafından beslendiği için, bu ideolojilere kaynaklık eden ülkelerdeki örneklerden farklılaşmış, bir anlamda Türkiye'ye özgü bir forma kavuşmuştur. Dolayısıyla dünyada benzer zaman dilimlerinde gelişen ve aynı isimle anılan diğer halkçılık ideolojileri, çoğu kez Türkiye'dekiyle yakın özellikler taşımamaktadır. Türkiye'de halkçılık ideolojisinin özgünlüğünün ikinci nedeni, bu ideolojinin üç farklı siyasal rejimle eklemlenmiş olmasıdır. 1908-1923 yılları arasında Türkiye meşruti monarşi, savaş dönemi ara rejimi ve cumhuriyet rejiminden geçmiştir. Her siyasal rejim, meşruluğunu sağlayabilmek için halkçılığı bir araç olarak kullanmış, bu nedenle ideolojinin işaret ettiği sosyal anlam tarihsel süreç içerisinde değişime uğramıştır. Bu özellikleriyle halkçılık ideolojisinin anlaşılması için Rönesans doktorlarının kadavrayı inceleyerek anatomi bilgisini oluşturmalarına benzer bir şekilde hareket edilerek kavrama neşter vurulması ve bu kavramın hangi tarihsel dönemlerde nasıl bir anlama işaret ettiği ortaya konulması gerekmektedir.

Kavramın geçirdiği dönüşümler, katkı verenlerin ideolojik formasyonları ve ülkenin tarihsel süreçte geçirdiği evrim göz önüne alındığında halkçılık analizi tarihsel açıdan dönemselleştirilerek şemalaştırılabilmektedir. Ancak sadece tarihsel açıdan önemli olaylar ideolojideki değişimi doğru yansıtmayabilmektedir. İdeolojik kırılmaların da göz önüne alınması gerekmektedir. Bu kırılmalar üç ana hatta şekillenmiştir. İlki, halkçılık ideolojisinin bir siyasal yapı çerçevesinde görece homojen bir aktör grubu tarafından işlendiği ve siyasal bir araç\eylem rehberi olarak geliştirildiği 1908'den I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki döneme denk düşmektedir. İkincisi, milli mücadele dönemine denk gelmektedir. Bir diğer kırılma ise, 1923'te kurulan cumhuriyet rejiminin kendisini rakipsiz bir güç olarak inşa edebildiği, otoriter özelliklerinin de ağırlaştığı 1930'lu yıllara denk düşmektedir. Bu dönemde resmî ideolojinin meşrulaştırıcı gücü olarak halkçılık, daha önceki anlamlarından koparak, yeni ideolojilerle eklemlenmiştir.⁵

Başka bir açıdan düşünüldüğünde ise Osmanlı ve Türkiye'deki halkçılık ideolojisi iki ana tarihsel momentte şekillenmiştir. 1930'lara kadar halkçılık ideolojisi siyasal ve toplumsal yapılara karşı devrimci bir muhalefet ideolojisi olarak görülmüştür. Monarşizme karşı cumhuriyetçi, dinsel

⁵ Türkiye'de halkçılık üzerine yapılan çalışmaların bir çoğu böyle bir dönemselleştirme yapmaktadır. Bakınız; Tekeli ve Şaylan, 1978; Toprak, 2013.

yetki merkezlerine karşı seküler, feodal toplumsal yapılara karşı eşitlikçi bir tutuma sahip olan halkçılık, 1930'larla beraber mevcut siyasi rejimin dönüşümüne karşı resmî kurumlara bir direnme aracı olarak savunma ideolojisi şekline bürünmüştür. Bu sınıflandırma da halkçılık ideolojisinin seyri incelenirken dikkate alınması gereken bir husustur.

3.1. Meşrutiyetten Cumhuriyete Halkçılığın Doğuşu ve Gelişimi

3.1.1. Halkçılık ideolojisinin Osmanlı Düşün Hayatına Girişi

1908 devrimi ile birlikte otuz yılı aşan istibdat dönemi sona ermiş, yıllardır Türk aydınlarının yurtdışında sürdürmek zorunda kaldıkları düşünsel faaliyetleri ülkeye girebilmiştir. Sağlanan özgürlük ortamında yayın hayatı canlanmış, onlarca dergi, gazete ve dernek Osmanlı sivil toplumunun içerisinde kendisine yer bulmuştur. İmparatorluğun geleceğinden duyulan endişe ve yine imparatorluk tebaasından olan gayrimüslim milletlerin yeni siyasi talepleri ve kullandıkları yeni siyasi ideolojiler, Türk-Müslüman aydınları da etkilemiştir. Halkçılık ideolojisi de bu bağlamda aydınların imparatorluğun temel toplumsal sorunlarına çözüm aramaları doğrultusunda oluşturulmuştur.

Halkçılık ideolojisinin kaynağı noktasında yazarlar arasında görüş birliği mevcuttur. Bu konuya ilişkin ilk yazarlardan biri olan Berkes, Osmanlı aydınlarının üç temel kaynaktan beslenerek bu ideoloji ile tanıştıklarını söylemektedir (Berkes, 2016, ss. 206-209). Birincisi ve en önemlisi Rusya'dan gelen başta Tatarlar olmak üzere Türk aydınlarıdır. 1905 devriminin deneyimlerini yaşayan ve batılı düşüncelere Osmanlı aydınlarına göre çok daha önce maruz kalan Rusyalı düşünürler, Türkiye halkçılığının gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Musa Akyığıtzade, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Rusyalı Müslüman aydınlara örnek verilebilmektedir (Toprak, 2013, s. 23). İkincisi, yeni kurulan ulus-devletlerini güçlendirmeye çalışan ve Osmanlı Balkanlarını kendi ulus devletlerine katmak isteyen balkan ulusları aydınlarıdır. Özellikle Bulgar aydınlar ve komitacılar, eğitim sistemlerinde gerçekleştirdikleri halkçı reformlarla Osmanlı toplumuna halkçılığın girmesini hızlandırmışlardır. Bunun yanında Balkan Savaşları'nın etkisi ve alınan kötü sonuçlar, aydınlarda travma yaratmış, halkı keşfederek güçlendirmenin bir metodu olarak halkçı fikirler gündeme gelmiştir. Bir diğer kaynak ise, Ermeni aydınlarının başlattığı ve Hınçak cemiyetinde şekillenen sosyalist fikirlerle harmanlanmış halkçılıktır.

Halkçılığın filizlenişinde yukarıda sayılan her üç kaynak, Rusya'daki Narodnik akımı ile doğrudan ilişkilidir.

Narodnikler, bir yüzyıl öncesinde geliştirdikleri fikirlerle yalnızca Rusya'da sol düşüncenin kaynağı olmakla kalmamıştır. Ülke içerisindeki azınlıkları, Balkan uluslarını etkilemişlerdir ve dolaylı olarak Osmanlı toplumunda da Narodnik fikirler etkisini göstermiştir. Bunun en belirgin örneklerinin başında, Ziya Gökalp'in Yeni Mecmua'da yayımladığı "Türkçülük Nasıl Doğdu" başlıklı yazısında Hüseyinzade Ali'yi halkçılığın ve Türkçülüğün bir nevi kurucusu olarak ifade etmesi gelmektedir. Gökalp, "Ali Bey, Petersburg Darülfünunu'nda iki tesir altında kalmıştı: Panislavizm, sosyalizm. Ali Bey Panislavizmden Pantürkizm mefkuresini çıkardığı gibi, sosyalizmden de halkçılık ahlakını aldı" sözüyle, hem halkçılığın Rusya ile olan bağlantısını hem de Türkiye'ye özgü yanını ortaya koymuştur (Berkes, 2016, ss. 206-207; Toprak, 2013, s. 171). Yukarıda ana hatlarıyla görüldüğü gibi, Rusya'da Narodnik hareketi, Panslavizm'e karşı, ona rakip bir ideolojik kurgu iken, Türkiye'de Panslavizm'in muadili kabul edilebilecek Türkçülükle birbirine eklenilen, birlikte anılan bir ideolojiye dönüşmüştür.

Rusya'dan gelen ideolojik ve metodolojik etkinin yanı sıra Türkiye halkçılığını biçimlendiren bir diğer unsur "cumhuriyetçiliktir". Özellikle anti-monarşist bir tutum, halkçıların gündemindedir ve ulusal egemenlik, siyasi temsil gibi düşünceler halkçılığın oluşumuna katkı vermişlerdir. Abdülhamit döneminin baskıcı rejimi ve aydınların bununla olan mücadelesi, siyasi eşitlik ve ifade özgürlüğü anlamlarında cumhuriyetçiliğin önemini artırmıştır. Fransız cumhuriyetçiliği, dönemin elitleri için ideolojik kaynak niteliğindedir ve Fransız tipi bir cumhuriyet kurabilme yolundaki en önemli eksikliğin bir özne olarak ulusun yokluğu olduğunu görmüşlerdir. Bu bağlamda halkçılık, Rusya'daki Narodnik hareketinden bağımsız olarak bir insan topluluğunu uluslaştırma-siyasi özneleştirme yolundaki politik ve ideolojik araç olarak yorumlanmıştır.

Meşrutiyet dönemi halkçılığının sonuncu fakat en önemli kaynağı, "Fransız solidarizmidir". Birçok yerde solidarizm ve halkçılık kavramları birbirlerinin yerine kullanılacak kadar birleştirilmiş ve bir anlamda halkçılık solidarist bir toplumun gerçekleştirilmesi hedefini sağlayan bir silah şekline bürünmüştür. İmparatorluk sisteminin geleneksel yapısının milliyetçilikler çağında parçalı bir görüntü vermesi, toplumsal bölünmelerin ve mücadelelerin ontolojik niteliği ve çatışmanın sertliği, solidarizmin bu problemlere karşı güçlü bir çözüm yolu olarak görülmesine neden olmuştur. Osmanlı aydınlarının ve özellikle Gökalp'in üzerindeki Fransız sosyolojisinin etkisi de göz önüne alındığında, solidarizm bağının Osmanlı halkçılığı üzerinde önemli bir belirleyici olduğu söylenebilmektedir.

3.1.2. Yusuf Akçura: Milliyetçi Narodnik

Rusya'dan gelen aydınların en önemlilerinden biri olan Akçura, Bakunin'in Rus gençlerine yaptığı "halka gidin" çağrısından esinlenen ve bu dönemde halkçılığın gelişmesinde çok etkili olan "Halka Doğru" dergisinde, Türk gençlerine aynı çağrıyı tekrarlamış ve halkçılığı siyasal eylem repertuarına işlemiştir. Bu dönemde Türk Ocakları'nın desteklediği "Türk Yurdu" ve "Halka Doğru" dergileri, Türkçülük ve halkçılık eksenli yazılar yayınlamaya ve ocak bünyesinde verilen seminerlerle özellikle yüksek eğitim kurumlarındaki öğrenciler üzerinde etkili olmuştur. Akçura'nın ve diğer aydınların çağrıları, 1913 yazında tıbbiyelilerin halka gitmeleri, çeşitli köyleri ziyaret etmeleriyle gerçekleşmiştir.

Akçura'nın "halka gidin" çağrısının hangi amaçlar taşıdığını, halkçılıktan neyi kastettiğini anlayabilmek için öncelikle "halk" kavramını nasıl tanımladığı ortaya konulmalıdır. Akçura, halk sözcüğüyle alt sınıfları, yoksul kesimleri kastetmiştir bu bağlamda halk sözcüğünün onun için sınıfsal bir bağlamı vardır (Karaömerlioğlu, 2001a, s.274). Akçura'nın halk sözcüğüne böyle bir anlamla yaklaşması, Narodniklerle olan bağlantısını ortaya koymaktadır ve kendisini diğer Osmanlı aydınlarından ayırtıran bir neden olmuştur. Diğer Osmanlı aydınları halk sözcüğüne ya sınıf temelli yaklaşmamışlar ya da Rusya'daki örneğinden tamamen bağımsız bir şekilde yoksul sınıflarla bağı kopartarak kullanmışlardır. Dolayısıyla Akçura, halk sözcüğünden yoksul ve büyük oranda köylü sınıfını anlamakta ve aydınları, gençlere yoksul kesimlere gitmelerini söylemektedir.

Akçura'nın bu çağrısının, Bakunin'de olduğu gibi bu yoksul sınıflara sefaletlerini fark ettirerek bir nevi sınıfsal uyandırma sağlamayı amaçladığını söylemek zordur çünkü Akçura'nın temel hedefi, milliyetçi gençlerin halka giderek onlara millet fikrini aşılmasıdır. Yani halkçılık uluslaşmanın bir aracı olarak, Osmanlı'da yaşayan Müslüman tebaanın Türk milletini inşa etmesinde bir silah olarak görünmektedir. Bu noktada ikili bir beslenme olduğunu söyleyebiliriz; hem gençler halka giderek onlara millet olma fikrini aşılayacaklar hem de kendileri Türk Milleti'nin özelliklerini öğrenerek bir kültür haritası çıkaracaklardır.

Halkı sınıfsal göstergelerle tanımlasa da Narodnik hareketinin özünde bulunan sol tını ve sosyalist görüşler Akçura'da yer almamaktadır. Tam tersine Narodniklerin rakibi konumunda bulunan Slavofillerin görüşlerine paralellik taşıyan Türkçülük ile halkçılık Akçura'da

eklemlenmektedir. Bu durum Akçura'nın Rus Narodnikliğinden ziyade onun Balkanlara yansımış biçiminden daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni ayrılan Balkan ulusları, imparatorluğun geleneksel toplum yapısından ve din merkezli özneleşmeden kurtularak ulus merkezli yapı kurmaya çalışırken, aydınları halka giderek ulus fikrini aşılamış ve başarılı olmuşlardır.⁶

Akçura'nın Balkan uluslarından etkilenmesinin en önemli nedeni Balkan Savaşları ve bu savaşın sonucunun yarattığı duygusal bunalımda görülebilmektedir. İmparatorluğun iktisaden en güçlü olduğu toprak parçasının elden çıkması, "Halka Doğru" ve "Türk Yurdu" dergilerinin yayımlandığı Selanik'in kaybedilmesinin yarattığı travmalar ve bir zamanlar aynı ülkenin vatandaşı olan gayrimüslim tebaanın göstermiş olduğu düşmanlık, Osmanlı aydın katmanlarında büyük bir etki bırakmıştır. Bu küçük ulusların milliyetçilik silahı ile birlikte savaştan galip çıkmaları Akçura'nın halkçılık ile milliyetçiliği eklemlererek halkı güçlendirerek devleti ayakta tutma stratejisini oluşturmaya neden olmuştur. Bu anlamda halkçılığın amacı bir sosyal devrimi gerçekleştirmek değil, bir siyasal devrimi başarmaktır. Bu siyasal devrim ise ancak güçlü bir ulus fikri aşılanarak gerçekleştirilebilir. Görüldüğü üzere bu fikirler, liberal siyasi reformların karşısında yer alan Narodniklik ile zıtlık taşımaktadır.

Halkçılığa halkı güçlendirme misyonu yüklenmesi ve güçlenmenin Türkçülükle eklemlenmesi, Akçura için bir başka sorun alanı yaratmıştır; Avrupa devletlerinde olduğu gibi, bir ulus-devlet kurma idealinin yaratılabilmesi için iktisaden güçlü bir orta sınıf, burjuvazi yaratılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde burjuvaziyi, Türk-Müslüman grupları değil, temelde gayri-Müslimler oluşturmaktadır. Bu nedenle köylülerden, yoksul halktan, başka bir deyişle Türk-Müslüman millettan bir burjuva yaratılmalıdır. Akçura, halka doğru çağrısında, gençleri halka giderek, onların iktisadi, sağlık, eğitim problemlerini çözmeyi de gençlerin önüne bir hedef olarak koymaktadır. Yazılarında, halkın gelirinin yetersiz olduğunu, alt yapının gelişmediğini, ulaşımın elverişsizliği nedeniyle kırsal sınıfların pazara giremediğini dile getirmiştir (Toprak, 2013, s.173). Bu bağlamda gençler yalnızca halka millet fikrini aşılayıp kendileri halk kültürünü öğrenmeyecek aynı zamanda iktisaden de onları güçlendirici bir eğitimden geçirecektir. Narodnik hareketinin toprak sahiplerine ve toprak sahiplerinin burjuvalaşma ihtimaline karşı çıktıkları, köylü yaşamını idealize ettikleri düşünüldüğünde, Akçura'nın yoksul katmanların burjuvalaşmasını halkçılık ideolojisinin bir parçası olarak görmesi onun Narodnik

⁶ Akçura'ya göre Osmanlı ülkesinde de halka doğru gidenler vardı. Ancak bunlar Türkler değildi. Osmanlı'nın gayrimüslimleri (Toprak, 2013, s. 174).

bağını oldukça sınırlı tutmaktadır.

Akçura'da halkçılığın bu milliyetçi kurgulanışı, dönemin aydınlarını ve İttihat ve Terakki liderlerini oldukça etkilemiş, özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra yoksul sınıfları Türkleştirmeye ve bir milli Müslüman-Türk burjuvazi yaratmaya dönük politikalar ağırlık kazanmıştır. Bu politikaların biçimlenmesinde Akçura'nın Türk Ocakları bünyesinde geliştirmiş olduğu fikirlerinin büyük bir etkisi vardır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, halk sözcüğünün yoksul sınıflarla olan bağlantısı kendisi dışındaki düşünürler tarafından takip edilmemiş, halk ve halkçılık farklı sosyal sınıfsal temeller üzerinden kurgulanmıştır.

3.1.3. Ömer Seyfettin ve Falih Rıfkı Atay: Dilde Halkçılık

Halkçılığın Türkiye düşün hayatına girişinin bir başka noktası, özellikle Ziya Gökalp'in merkezinde bulunduğu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı "Yeni Hayat" çevresinin yayın organları olan "Genç Kalemler" ve "Yeni Felsefe" dergileridir. Bunlara Falih Rıfkı'nın yazarı olduğu "Zeka" dergisinin de eklenmesi gerekmektedir. Halkçılığın milliyetçilikle eklemlenmesinin ve halkı güçlendirerek, millet haline getirerek devleti kurtarma düşüncesinin en önemli handikaplardan birinin aydınların halkın dilinde yazamaması olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Akçura'nın halka gidin çağrısı yukarıda da belirtildiği gibi tek taraflı bir öğretim sürecini kapsamayacak, tersine halka giden gençler onların örf, adet ve en önemlisi dillerini de benimseyecektir. Halkın konuştuğu dil, yazı dili haline dönüştürülmeli ve bu iki katman arasındaki kopukluk giderilmelidir. Bu kopukluğu giderici güç olarak halkçılık ideolojisi görülmüştür.

Balkan Savaşları'nda yaşanan hezimet, görülen mezalim ve yurt kaybı, kitleler ile aydınlar arasında yakınlaştırmacı bir bağ kurulmasına neden olmuştur. Cephe, uzakta yaşanan bir yer olmaktan çıkmış herkesin yerleşimini de kapsayan bir niteliğe bürünmüştür. Bu durum, aydınların bir anlamda halkı keşfetmesini sağlamış ve Rus aydınlarının Narodnik akımında olduğu gibi kendilerini yoksul kesimlere karşı borçlu hissetmelerine neden olmuştur (Toprak, 2013, s. 115). Bu iki sosyal grup arasındaki kopuklukları gidermek ve iki kültür arasında köprü kurmak için halkçılığın kültürel boyutu ön plana çıkarılmıştır. Folklore kayan bu kültür çalışmalarının en önemli göstergesi de dilin sadeleştirilmesidir.

"Genç Kalemler" dergisi ve onun en önemli yazarı olan Ömer Seyfeddin bu doğrultuda yazmış, Farsça ve Arapça

sözcükleri dilden ayıklayarak dilde halkçılığı başlatmıştır. "Yeni Lisan" hareketini başlatarak, halkla bütünleşmenin önündeki en büyük engeli aşma amacı taşımışlardır.

Falih Rıfkı, Yeni Lisan hareketinin bu yaklaşımını halkçılık olarak nitelendirmiş, kelimenin fikir babası olmuştur (Toprak, 2013, s. 183). Halkla hakiki temasın ancak dil yoluyla oluşabileceğini düşünen Falih Rıfkı, aydının Türkçe yazıp konuşmasıyla halkçılığın amaçlarının gerçekleştirilebileceği düşünmektedir (Toprak, 2013, s. 185).

Halkçılık ideolojisi, milliyetçilikle de eklemlenmesinin özgül bir sonucu olarak, dilde Türkçeleştirme hareketinin savunuculuğunu üstlenen bir ideolojik duruşu yansıtmıştır ve halk lisancılığı anlamını taşımaya başlamıştır. Alman ve Rus romantiklerin Fransızcanın etkisine isyan etmesine benzer bir şekilde Türk aydınları Arapça ve Farsçanın etkisini sınırlandırma yoluna girmişler ve halk gibi yazıp söylemenin erdemine inanmışlardır.

3.1.4. Ziya Gökalp: Solidarizmin Halkçılığa Eklemlenmesi

Ziya Gökalp, halkçılık ideolojisi için dönemin en önemli düşünürü olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni, Gökalp'in halkçılığı geliştirerek bu ideolojiyi biçimlendirmesi değil, kendisinden sonraki dönemleri, özellikle de cumhuriyeti, fikirleriyle en fazla etkileyen düşünür olmasıdır. Cumhuriyet dönemi halkçılığı Gökalp sosyolojisinin ve onun bir unsuru olan solidarizmin ürünüdür.⁷

Gökalp'in halkçılık ideolojisini nasıl konumlandığını anlayabilmek için, halkı nasıl tanımladığının ele alınması gerekmektedir. Gökalp, Akçura'nın tersine halk sözcüğüyle toplumsal sınıflara gönderme yapmamakta; ona göre halk eğitilmiş elitlerin dışındaki herkesi kapsamaktadır (Karaömerlioğlu, 2001, s. 274). Halk, yalnızca yoksul sınıfları değil, toplumun bütün gruplarını içine alan, günümüzdeki millet sözcüğünün çağrıştırdıklarıyla eş anlamlı kullanılabilecek bir sözcüktür. Halkın sınıfsal bir işaretinin olmaması, Narodniklerin halktan anladığı ile çelişen bir tutumdur. Gökalp'in beslendiği kaynak Rus düşüncesinden ziyade Fransız ulusal egemenlik ideolojileri ve sosyolojisidir. Halkçılığı bu iki ana kaynakla birlikte açıklamaya çalışmaktadır. Bir anlamda halkçılık, Gökalp'in Rousseau ve Durkeim'in fikirlerini Osmanlı-Türkiye tarihsel koşullarına uyarlamasıdır.

Rousseaucu fikirler, Gökalp'i eşitliğin ve siyasi katılmanın savunusuna yönlendirmiştir. Ona göre, geniş halk kitlelerinin siyasete katılması halkçılık ideolojisinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 62).

⁷ Toprak (1977), "İkinci Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık" makalesinde halkçılığı doğrudan solidarizmin alt başlığı olarak ele almıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet, siyasal hukuk açısından eşitliği amaçlayarak Türkiye'ye siyasi halkçılığı ve Gökalp'in halkçılıkla eş anlamlı kullandığı demokrasiyi getirmiştir (Toprak, 2013, s.169). Bu bağlamda halkçılığın siyasi hedefi, bir kitle içerisindeki ayrıcalıkların sona erdiği, herkesin eşit bir biçimde siyasete katılabildiği bir düzen yaratmaktır. Gökalp'e göre, derebeyi diye nitelediği ayanların siyasi ayrıcalıklarının da kısıtlanması gerekmektedir (Toprak, 1977, s.99). Gökalp, cumhuriyetçilikle halkçılığı eklememiş (Karaömerlioğlu, 2001, ss. 275-276), demokrasinin Türkçe karşılığı olarak halkçılık kelimesini kullanmıştır. Bu fikirleri, hem milli mücadele döneminde hem de cumhuriyet döneminde yaşamaya devam etmiştir (Tekeli ve Şaylan, 1978, ss. 64-65).

Gökalp'in halkçılığının diğer boyutunu ise Fransız sosyolojisinden etkilenerek biçimlendirdiği düşünceleri oluşturmaktadır. Gökalp'in halkçılığında Durkheim'ın toplumsal işbölümü eserinin etkisi çoktur (Toprak, 1977, 98). Durkheim, bu kitapta temel olarak bireylerin toplumdaki işlevlerinin farklılaşması sonucu organik dayanışmanın güçleneceği tezi üzerinde durmaktadır. Gökalp, bu noktada halkçılığı sınıfsız, kaynaşmış bir kitle olarak görmektedir. Gökalp için, halk aralarında çıkar çatışması olmayan, birbirlerini tamamlayan grupları tamamen kapsayan bir özne biçimindedir (Karaömerlioğlu, 2001, s. 274). Dolayısıyla, halkçılık toplum içerisinde organik bir bütünlük öngören, her türlü sınıf çatışmasını engelleyen ve dayanışmayı artıran bir ideolojidir. Başka bir deyişle, birbirinden bağımsız grupları bir kılabilir, millet haline dönüştürebilecek bir ideolojidir.

Akçura'da olduğu gibi, Gökalp'te de milliyetçilik ile halkçılık arasında bağ bulunmaktadır. Gökalp, ünlü hars-medeniyet ayrımının ışığında halka doğru hareketini, aydının halktan hars alarak ona medeniyet götüreceği şeklinde yorumlamaktadır (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 66). Harsın özünden millet yaratılacaktır. Millet inşası ve bu yolla devleti kurtarma düşüncesi, Gökalp için de önceliklidir.⁸ Millet olmak için bir medeniyet yaratılmalıdır. Başka medeniyetlerin kurumlarıyla ve kültürüyle bağımsız bir varlık ortaya konulamaz. Dolayısıyla, halkçılık halk kültürünün, folklorünün incelenmesini gerektirmektedir (Toprak, 2013, s. 177-178). Aydınların folklor alanına girmesi, Akçura ve Yeniden Lisancılar'ın vurguladığı gibi aydınlarla halk katmanları arasındaki bağ güçlendirecek ve böylece halkçılığın ilk hedefi olan eşit, kaynaşmış, organik

toplum yaratılacaktır.

Durkheimcı bir organik toplum tasavvuru ile millet inşasını hedefleyen milliyetçilik, Gökalp'i solidarizmle halkçılığı eşleştirmeye götürmüştür. Gökalp, halkçılığı toplumu bir arada tutan bağları kuran ve güçlendiren, üyelerini siyasal olarak eşit, toplumsal işbölümü açısından organik gören dolayısıyla herhangi bir sınıfsal veya etnik-millîetssel çatışmaya izin vermeyecek bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Böylece, Fransa'da toplumsal yapıda bir değişiklik yaratmadan, liberalizmle kapitalizm arasında orta yolu amaçlayan solidarizm, Gökalp için, halkçılığın farklı bir toplumsal formasyondaki adıdır. Başka bir deyişle halkçılık solidarizmin Osmanlı toplumuna uyarlanmış halidir.

Solidaristler gibi, Gökalp de kapitalizm ve sosyalizmin toplumları çatışmaya götürdüğünü, her iki modelden de gerçek halkçılık çıkamayacağını düşünmektedir (Toprak, 1977, s. 100). Bu nedenle, toplumdaki güçleri sentezleyici bir yol bulmak ve çatışmadan kaçarak milleti güçlü tutmak, Gökalp halkçılığında en temel ilke olarak gözükmektedir. Gökalp'in solidarizm düşüncesinde Narodniklerle ilişkili ilginç bir benzerlik bulunmaktadır. Akçura, halk sözcüğüne sınıfsal bir temel atfederek, Narodnik çizgiyi takip etmiştir ancak devamında halkçılığı bir milli burjuva devrimin meydana gelmesi için millet yaratma ve toplumu hazır etme ideolojisi olarak görmüştür. Bu bağlamda, Narodniklerle tam zıt bir amaç taşımaktadır. Gökalp ise, kaynakları ve halk sözcüğünün içeriğine yönelik fikirleriyle Narodnik hareketinin devamı niteliğinde değerlendirilememektedir. Ancak, yöntemleri farklı olsa da, kapitalizme yönelik kuşkuculuk hem Gökalp hem de Narodnikler için ortaktır. Narodnikler, kapitalizm aşamasını atlayarak sosyalist bir toplum, köy komünü merkezli eşitlikçi bir yapı kurmayı hedeflerken, Gökalp yine kapitalizmi atlayarak, kapitalizmde yaşanan çatışmalardan kaçınmanın ve bu sayede toplum ayrışmadan onu bir arada tutmanın formülünü aramaktadır. Narodnikler bunun için Rus köyünün geleneksel yapılarına bakarken, Gökalp de "hars" çerçevesinde halkın içinden çıkan bir medeniyet tasavvuruyla bunu gerçekleştirmeye uğraşmıştır.

Akçura, Yeni Lisancılar ve Gökalp'in ortak noktası, halkçı ideolojiyi milliyetçilikle bütünlendirmektir. Rusya'da rakip iki ideoloji olan milliyetçilikle halkçılığın Osmanlı ve Türkiye aydınlarınca birbirine eklenmesi, bu ülkenin tarihsel bağlamıyla ilişkilidir. Osmanlı-Türk modernleşmesinin yapısı ve toplumsal sınıfların aldıkları biçim, ideolojik eklenmelerin özgünlüğünü belirlemiştir. Bu yüzden,

⁸ "Nasıl Balkan milletleri silahın yanı sıra tarihle, dille, folklorle kimlik buldularsa, bizim de böyle yapmamız gerekir. Milli kültürün saf haline ancak halka gitmekle ulaşılabilir" (Gökalp'ten aktaran Toprak, 2013, s.181).

halkçılık ile milliyetçiliğin birlikte geliştiği süreci anlamak için, 19. ve 20. yüzyıldaki temel siyasal çatışmaları analiz etmek gerekmektedir.

3.1.5. Halkçılığı Şekillendiren Sosyo-Ekonomik Yapı

Avrupa’da kapitalizmin gelişmesiyle hammadde ve pazarın önemli bir hale gelmesi, her ikisi için de elverişli bir devlet olan Osmanlı Devleti’ne Avrupalı devletlerin yoğun ilgi göstermesine neden olmuştur. Bu ilgi, bazen savaş biçimini alırken bazen dışarıdan zorlama ile Osmanlı Devleti’ni ve toplumunu biçimlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç, Osmanlı bürokratlarının kendi sınıfsal pozisyonlarını koruma ve devlet aygıtını reforma tabi tutarak güçlü kılma amacı ile çakışmıştır. Dolayısıyla, Avrupa devletleri ile Osmanlı bürokratları arasında zor ve rızanın birlikte çalışarak Osmanlı Devleti’nin ve toplumunun kurumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümünü sağladığı ileri sürülebilmektedir.

Bir yandan devlet aygıtının batı kapitalizmine göre geliştirilmek zorunda kalınması, öte yandan batının üstünlüğüne karşı koyabilmek için onun gibi olma çabası, Osmanlı’nın geleneksel yapısının özellikleri nedeniyle toplumsal parçalanmayla sonuçlanmıştır. Geleneksel idari mekanizmada, farklı etnik gruplar, dinsel-mezhepsel ayrımlarına göre birbirinden kopuk “millet” kompartımanları şeklinde yönetilmiştir. Fakat modern toplumsal formasyon, millet sistemini yani Osmanlı vatandaşlığının merkezde olduğu görece seküler bir yapıyı zorunlu kılmıştır. Bununla beraber, özellikle gayrimüslim nüfusun batı ile kurduğu yoğun siyasi ve ticari ilişkiler, bu milletlerin kapitülasyonlar aracılığıyla sağlamış oldukları ekonomik avantajlar⁹ toplumsal parçalanmışlığı artırmıştır. Bilhassa Avrupalı devletlerin korumacılığında iktisaden güçlenen gayrimüslimler, iktisadi olarak güçlenmeleriyle beraber bir kültürel uyanış seferberliği başlatmışlar ve imparatorluğun homojen statülü vatandaşlığa dönüştürme politikasına karşılık ülkeye milliyetçiliği sokmuşlardır.

Kazanılan imtiyazlar, ek hukuki koruma yöntemleri, Avrupalı devletlerin sağladığı pasaportlar ile birlikte gayrimüslimlerin ticareti ele geçirmesiyle, Osmanlı toplumunun geleneksel manifaktür merkezleri çökmüş ve Müslüman burjuvazi-eşraf gücünü kaybetmeye

başlamıştır. Bu yüzden, Türkiye’ye özgül bir sınıf-kimlik paralelliği ortaya çıkmıştır. Kapitalizmle bütünleşmeye çalışan bir çevre ülkesi olarak Osmanlı Devleti’nin özgün yanı, bu yeniden yapılanmanın beraberinde getirdiği sınıf çatışmasının, dini ve etnik farklarla da belirlenmesidir (Keyder, 2010, s. 47). Böylece, ticaretin getirdiği zenginlik ve orta sınıflaşma gayrimüslim milletlerde ortaya çıkarken, Müslüman-Türk unsurlar bu iktisadi zenginleşmeden faydalanamamış ve kendi burjuvalarını oluşturamamıştır.

Çoğunlukla orta alt sınıflardan gelen ve temel kaygıları devleti kurtarmak olan Jön Türkler, toplumsal parçalanmışlığın ve onun ekonomik izdüşümünün farkında olarak, gayrimüslimlerin yolunu takip ederek, milliyetçiliğe sarılmışlardır.¹⁰ Ancak tarihsel olarak gayrimüslimlerin gelişimden de tanıklık ettikleri gibi milliyetçiliğin en önemli faktörü bağımsız bir burjuvazinin gelişmesidir. Bu nedenle, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, gayrimüslimlerin elinde tuttuğu ticaret hegemonyasını dağıtarak bir milli burjuvazi yaratma politikası gütmüşlerdir. Bir yandan da devlet desteği ile, Müslüman alt sınıflar millet inşasına tabi tutulmuştur. Onlara göre, Osmanlı burjuvazisi milli değildir, dolayısıyla güvenilmezdir. Bu yüzden, o zamana kadar memurluk ve toprağı ekip biçme işlerinin dışına çıkmamış olan Müslüman nüfus içinde yeni bir müteşebbisler sınıfı oluşturulması zorunludur (Keyder, 2010, s. 83). Bir kere milli burjuvazi oluştuktan sonra, milletin de inşası ile bir milli devlet kurulabilmesinin bütün maddi şartları oluşmuş olacaktır.

Milli burjuvazi yaratma, millet inşası ve milli devlet kurma amaçları için Birinci Dünya Savaşı yılları İttihat ve Terakki önderlerine önemli bir fırsat sunmuştur. Kapitülasyonların kaldırılması, ticarete artan oranda devlet kontrolü, gayrimüslim tüccarların üzerindeki baskılar ve Müslüman eşrafa verilen teşviklerle bir Müslüman ticaret burjuvazisi yaratılmıştır. Bunun yanında seferberlik ilanı ile birlikte halkın militaristleşmesi, savaş tekniğinin değişmesiyle topyekûn savaşın sürdürülmesi, Çanakkale gibi vatan savunmasını ön planda tutan ve milli kimlik inşasını biçimlendiren olaylar, millet inşası için uygun ortamı hazırlamıştır.

Özetlenen bu temel siyasi projeler, düşünsel hayatta aydınlar tarafından üç ideoloji ile desteklenmiştir. Hem ülke içindeki toplumsal sınıfların farklı etnisiteler temeline

⁹ Kapitülasyonlarla yabancı ülke tüccarlarının ek imtiyaz sağlaması, bu devletlerin Osmanlı ülkesindeki gayrimüslimlere pasaport dağıtarak onları vatandaşlığına alması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Yalnızca Avusturya 250.000 pasaport dağıtmıştır. Bu durumda gayrimüslimler bir bütün olarak bu imtiyazlardan yararlanmaya başlamışlar ve toplumsal sınıfların etnik temeli ortaya çıkmıştır (Keyder, 2010, ss. 40-46).

¹⁰ Solidarizmin halkçılığın içinde neden bu kadar önem kazandığı daha iyi anlaşılabilir. Sınıf mücadelesinin ve bölünmesinin yalnızca ekonomik alanda olmaması, ontolojik olarak şekillenmesi, çatışmanın boyutunu değiştirmiş ve şiddetini artırmıştır. Dolayısıyla toplumsal parçalanmışlık çok sert hissedilmiştir. Bu bağlamda solidarizm, toplumsal ayrışmaları en aza indireceğini vaat ederek halkçıların tespit ettikleri toplumsal sorunlara çözüm önerisi sunmaktadır.

ayrılması, hem de uluslararası ilişkiler bağlamında ülkenin Avrupa devletleri tarafından bir yarı sömürge devlet haline getirilmesi, milliyetçiliğin kurucu ideolojik unsur olarak dönemin ruhunu yansıtmayı kolaylaştırmıştır. Özellikle içeride milli burjuvazi yaratma süreci, dışlayıcı ve militarist bir milliyetçilikle desteklenerek Türk-Müslüman burjuva sınıfının yaratımıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanında millet inşası, bir yönüyle halktan öğrenme diğer yönüyle halka öğretme ve halkın varlığının yüceltilmesi ile birlikte halkçılık ideolojisinin merkezde olduğu bir sistemle yürütülmüştür. Milli devlet ise, önce gayrimüslim ayrıcalıkların tasfiyesi daha sonra da geleneksel monarşik yapıların hedef haline getirilmesiyle cumhuriyetçilik ideolojisi ile birlikte güçlendirilmiştir.

Kaba hatlarıyla özetlenmeye çalışılan bu tarihsel koşulların belirleyiciliğiyle milliyetçilik bir yandan halkçılık ile, öte yandan da cumhuriyetçilik ile eklemlenmiş ancak diğer ideolojilere biçim veren hâkim ideoloji olarak kalmıştır.

3.1.6. Burjuva Halkçılığı Keşfediyor

İttihat ve Terakki'nin politikaları sonucu Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1918 yılında önemli bir Müslüman-Türk burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Bu sınıf, devletin yoğun desteği ile birlikte gayrimüslim sınıfın yerini almış ve önemli bir toplumsal güç olarak kendisini göstermiştir. Bunun en önemli göstergelerinin başında halk sözcüğünün işaret ettiği toplumsal sınıfta yaşanan farklılaşma gelmektedir. "Halka Doğru" dergisinin yayım politikası bunu açıkça göstermektedir. Bu noktada, Akçura da olduğu gibi halk sözcüğü ile düşük gelirli grupları, köylüyü ve işçiyi dışlamaktadır (Toprak, 2013, s. 195). Halk artık orta sınıflardır (Karaömerlioğlu, 2001, s. 274). Gelişen Müslüman-Türk burjuvazisi, kendi pozisyonunu güçlendirme ve siyasi özneleşme doğrultusunda, halkı orta sınıflarla özdeşleştirirken, alt sınıflarla da eğitim yoluyla bir birliktelik hedefindedir. Halkın orta sınıfı tanımlayan bir anlam kazanması, milli mücadele dönemi halkçılığının önemli bir özelliğidir. Böylece uluslaşma süreci, yalnızca bürokratik seçkinlerin siyasi projesi olma noktasından çıkarak, kendi yarattıkları burjuvazi-eşraf ile eklemlenerek sınıfsal tabanını genişletmiştir. Sonuç olarak, halk sözcüğü ulus-devletin maddi tabanını oluşturmuştur (Toprak, 2013, s. 194).

3.1.7. Millî Mücadele Dönemi Halkçılığı

I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkılması ve işgalin söz konusu olmasıyla Müslüman-Türk burjuvazide, kendilerinin tasfiyesi ve gayrimüslim tüccar burjuvazisinin eski gücünü geri kazanacağı endişesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu nedenle sınıfsal kazanımlarını koruyabilmek amacıyla işgale karşı koymuş ve milli mücadelenin en önemli destekleyicileri olmuşlardır. Bu

doğrultuda da halkçılık ve milliyetçilik ideolojileri tarafından beslenen bir kitle mobilizasyonunu başarmışlar ve ulus-devleti bürokratik-tüccar ittifakı kurmuştur. Ancak bu dönemde halkçılık hem sınıfsal çeşitlenme nedeniyle hem de yeni tarihsel koşullarda şekillenen yeni ideolojik ve programsal içeriğiyle kendisinden önceki halkçılıktan bazı noktalarda farklılaşmıştır.

Bu dönemde halkçılığın en önemli işlevi savaşa olan desteği artırmak ve kitleleri mobilize etmektir (Tekeli ve Şaylan, 1978, s.66). Bu nedenle toplumun çeşitli kesimlerini ikna edebilecek öğeleri içinde barındıran bir ideoloji olarak, birbirinden farklı öğeleri barındıran eklektik bir ideoloji görünümünü devam ettirmiştir. Ulusal Kurtuluş mücadelesinin sınıflar koalisyonu olarak yürütülmesi (Timur, 2008, s. 280), halkçılığın en önemli siyasi ideolojilerin başında gelmesini sağlamıştır.

Halkçılık ideolojisini kullanarak savaşı sürdüren elitler bu dönemde iki ana gruba ayrılmıştır. Meclisteki pozisyonları itibarıyla bunlar "Birinci Grup" ve "İkinci Grup" olarak adlandırılmaktadır. Her iki grubun da sınıfsal kaygıları ve dolayısıyla ideolojik pozisyonları birbirinden farklıdır. Dolayısıyla birbirinden farklı ve hatta rakip iki halkçılığın geliştiği söylenebilmektedir.

Birinci Grup olarak adlandırılan ve çoğunlukla asker-sivil bürokratik merkezi temsil edenler, Kurtuluş Savaşı'nın önderliğini üstlenmiştir. Mustafa Kemal'in bu grupta olması, birinci grubun görüşlerinin cumhuriyet halkçılığını da büyük oranda biçimlendirmiştir. Bu grup halkçılık ilkesiyle, halkın egemenliğine dayanan bir hükümet fikrini anlamaktadır. Böylece halkçılık, Fransız cumhuriyetçiliğine ve devrim düşününe özgü bir anti-monarşist ve statü ayrıcalıklarına düşmanlık anlamına gelmektedir (Tunçay, 2010, s.212). Anti-monarşiyen ve geleneksel yapılara düşmanlık fikirlerinin yoğunluğu, halkçılığın doğal müttefiki olarak laiklik ile birlikte ele alınması gerektiğini düşündürse de toplumsal yapının buna uygun olmayışı ve İkinci Grup'un hassasiyetlerinin farklı olması, savaşın kitle mobilizasyonunu etkileyebileceği ihtimaliyle ileriki yıllara bırakılmıştır. Halk egemenliği olarak halkçılık düşüncesinin yanında cumhuriyetçilik ile eklemlenen Birinci Grup halkçılığı, anti-emperyalist mücadele vurgusuyla da milliyetçilik ile örtüşmüştür. Savaşın batılı sömürgeci ittifaka karşı yapıyor olması, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı getirmiş ve Ruslar için açık bir biçimde sol-sosyalist tını taşıyan bu ideolojinin uluslararası anti-emperyalist destek için önemini artırmıştır (Tekeli, 1978, s.66). Sonuç olarak, Birinci grup, halkçılığı halk egemenliği ve anti-emperyalizmle birleştirdikleri bir çizgi üzerinde savunmuştur.

İkinci Grup ise, temelde çeşitli nedenlerle merkezde yer alamayan bürokratlar, Müslüman ticaret burjuvazisi-eşraf

ve gücünü geleneksel otoritelerden (din veya ağalık vs.) alan daha karmaşık bir ittifak üzerinde kuruludur. Bu grup, merkezîyetçilik karşıtlığını ve anti-bürokratik pozisyonu halkçılık olarak değerlendirmiştir (Karaömerlioğlu, 2001, s.275). Güçlenen esnaf ve gelenekçi gruplar, halkçılığı merkezin modernleşmenin etkisiyle artan denetimine karşı ön alarak bürokratik elitlerin toplumsal formasyonu dönüştürerek kendilerini dezavantajlı bir konuma sokması ihtimaline karşı kullanmışlardır. Nasıl Birinci Grup'un halkçılık anlayışının doğal müttefiki laiklik ise, Türkiye'nin 1920'li yıllardaki toplum yapısına göre İkinci Grup'un halkçılığının doğal müttefiki de muhafazakarlıktır. Halkın desteğini alarak kendi ayrıcalıklarını koruma amacı taşıyan İkinci Grup, İslamcı ideoloji ile bunu sağlamaya çalışmıştır. Müslüman ticaret burjuvazisi ve eşrafın en büyük korkusu olan gayrimüslim tüccar sınıfın geri dönmesine karşı da İslamcılık bir silah işlevi görmüş, kendi ticari ayrıcalıklarının meşruiyetini dinsel kompartımanlardaki ayırım üzerinden sağlamaya çalışmışlardır.

Her iki grubun halkçılık anlayışlarının birbirinden oldukça farklı ve çatışan öğeleri barındırdığı açıktır. Bu dönemde, her ne kadar savaşı yürüten kadrolar Birinci Grup'un içinde olsa da İkinci Grup'un halkçılığı ön plandadır (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 675). Savaşın sürdürülmesinde farklı sosyal grupların desteğine olan ihtiyaç, İkinci Grup'un halkçılık çerçevesinde hakimiyet kurmasını sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde de temel siyasi mücadele bu iki aktör grubu ve ideolojik eksende devam etmiştir. Bu mücadele içerisinde halkçılık ideolojisi de dönüşüme uğramış ve özellikle 1930'lu yıllarla birlikte otoriterleşen rejimi meşrulaştırma misyonunu üstlenmiştir.

3.1.8. Cumhuriyet Dönemi Halkçılığı

Millî mücadelenin başarıyla tamamlanması üzerine, Birinci Grup'un hakimiyeti kesinleşmiş ve bu grubun ideolojik tutumu cumhuriyet döneminde Türkiye'nin temel politikalarını biçimlendirmiştir. Bu bağlamda, 1923-1938 arasında kurumsallaşabilmiş ve rejimin partisi haline gelen ve tek siyasal parti olan "Halk Partisi'nin" halk adını taşıması, dönemin halkçılığının neyi ifade ettiğinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

Mustafa Kemal, 7 Eylül 1922'de Halk Fırkasını halkçılık esası üzerine kuracağını söyleyerek (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 72) halkçılığın yeni rejimin ideolojisinin ana unsurlarından biri olacağını ifade etmiştir. Halkçılık ideolojisi Türkiye tarihinin her safhasında farklı

görünümler kazanarak eklektik bir yapıya sahip olmuştur. Mustafa Kemal'e göre ise, Türkiye'de ekonomik çıkarları üzerinden birbirinden ayrılan sınıflar yoktur. Sınıf olmadığı için, siyasal açıdan sınıfsal temsillere de gerek yoktur.¹¹ Halkçılık, sınıfsız ancak mesleki temellerle birbirinden ayrılan toplumu birleştirici bir güç olarak toplumsal dayanışmayı artırıcı bir anlama ve işleve sahiptir. Kendi ifadesi ile; "[b]iliyorsunuz ki memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde milletimizin ekseriyeti azimesi çiftçi ve çobandır.....Binaenaleyh mesaliki muhtelifle erişmesinin menafii yekdiğerine memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan ibarettir" (Yerasimos, 1985, ss. 83-84).

Mustafa Kemal'in ifadeleri, halkçılık ideolojisinin anlaşılmasında Ziya Gökalp'in etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Gökalp'teki solidarizm, cumhuriyet halkçılığının merkezindedir. Sınıfsız, kaynaşmış toplum tanımı, farklı meslek gruplarının halkçılık esasıyla birbiriyle dayanışma içerisinde olduğu, herhangi bir çatışmanın olmadığı bir toplum öngörmektedir. Bu bağlamda solidarizm, en önemli öğe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyeti yöneten elitler, İttihat ve Terakki döneminden gelen geleneksel milliyetçi ekonomi stratejisiyle yerli burjuvazi yaratarak kapitalistleşme stratejisini uygulamaya devam etmişlerdir. Bu hem serbest ekonomi hem de 1930'ların buhranlı döneminde uygulanan kapalı ekonomi döneminin ortak stratejidir. Bu durum da ekonomik ilerleme kaydedilip kapitalist gelişme sağlandıkça toplumsal sınıfların belirginleşeceği anlamına gelmektedir. Ancak halkçılığın bir kere sınıfsız toplum şeklinde tanımlanması, toplumsal gerçeklikle ideolojik söylem arasındaki bağı kopartmıştır. Bu duruma bir de liberal ekonomik politikaların ve sanayileşme hamlesinin alt sınıfların zararına işlemesi eklendiğinde halk ile siyaset arasındaki gerilim derinleşmiştir (Tekeli ve Şaylan, 1978, ss. 78-79). Böylece, halkçılığın solidarist özelliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Halkçılık, toplumsal sınıfların olduğu dönemde bu sınıflar arasında bir bağlantı sağlayarak çatışmayı önleyecek ve dayanışmayı artırarak rejimin meşrulaştırılmasına yardımcı olacaktır. Halkçılığın rejimi meşrulaştırıcı gücü, cumhuriyetin ilk çeyreğinde hem ekonomik yapıdaki farklılaşmalara karşı hem de siyasal iktidar ile kültürel kopukluk yaşayan gruplara karşı devreye girerek önemli bir rol üstlenmiştir.¹²

Halkın ve halkçılığın cumhuriyet dönemindeki tanımı, ideolojinin milliyetçilikle özdeşleşmesine de kapı aralamıştır

¹¹ Mustafa Kemal, Balıkesir'de yaptığı konuşmada, Türk toplumunda sınıf farkları olmadığı için halkçılık ve Halk Partisi toplumun tamamını kapsamaktadır diyerek halkçılığın ideolojik gösterenini ortaya koymuştur (Tekeli ve Şaylan, 1978, s.73).

¹² Halkçılık ve milliyetçilik; Kurtuluş Savaşında antiemperyalist bir bilinçlenmeyi temsil eden bu ideolojiler, zaferden sonra "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz!" sloganıyla tüm eşitsizlikleri ve sınıfsal çelişkileri içinde toplumsal düzeni savunma işlevini yüklenmişlerdir (Timur, 2008, s. 282).

(Tunçay, 2010, s. 212). İmparatorluğun sınıfsal ilişkileri göz önünde tutulduğunda, özellikle farklı etnik gruplara dayanan ve sınıflar arası farklılıkta kimliklerin rol oynadığı yapı, toplumsal parçalanmışlık üretmiştir. Bu nedenle sınıfsız, kaynaşmış kitleye vurgu Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal yapısına karşı öne çıkarılmış, milliyetçi bir söylemin yapı taşlarından birisidir (Karaömerlioğlu, 2001, s. 272). Solidarizm esasına dayanan halkçılık, ülke kapitalistleşse dahi, böyle bir parçalanmaya izin vermeyerek, milliyetçilik ile birlikte milleti bir arada tutarak toplumun gücünü konsolide etmesine yardımcı olacaktır. Tarihsel geçmişten kaynaklanan güvensizlik, solidarizmin unsurlarından olan bireyin varlığının ancak ulus içinde korunabilmesi gerçeği ile birlikte ulusal bütünlük, halkçı ideoloji için bireyin taleplerinin önüne geçmiştir.

Daha önce ifade edildiği gibi, Birinci Grup halkçılığında anti-monarşist ve siyasal eşitlikçi bir duruşu ifade eden bir ideolojinin, laiklik ile eklemlenmesi doğal bir gelişmedir ancak o dönemde bu grubun güçsüzlüğü nedeniyle bu ittifak ortaya çıkmamıştır. Cumhuriyet güçlendikçe ve rejim bu gücüne bağlı olarak sekülerleşme yolunda devrimleri gerçekleştirdikçe laiklik, ideolojik haritada belirgin bir görünüm elde etmeye başlamıştır. Özellikle 1930'lu yıllarda, halkçılığın tepeden inme bir laiklikle eklemlenmesiyle (Tunçay, 2010, ss. 212-219) halkçılık, halktan kopan bir pozisyona girmiştir. Toplumsal yapının geleneksel niteliği değişmeden yapılan bu reformlar, halktaki huzursuzluğu artırmış, halkçılık alt-sınıfları rejimin politikalarına yönelik ikna aracı haline gelmiştir. Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla açılan Halkevleri de bu sebeplerle Cumhuriyet devrimlerini halka anlatma işlevi görmüşlerdir. Halkevleri, halktan başlayan ve onun özlemlerini yönetime taşımayı amaçlayan bir kurum olmaktan çok rejimin amaçlarını halka götüren bir işleve sahip olarak kurulmuştur (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 83). Alt-sınıflara maliyeti yüksek olan bir kapitalist modernleşme ve geleneksel toplum yapısının temel dinsel düşünce biçimine karşı siyasal ve toplumsal laikleşme hamlesi, merkeziyetçiliğin öneminin arttığı bir momente girilmesine neden olmuştur. Millî mücadele döneminde İkinci Grup'un savunduğu halkçılığın tam tersi görüşle yönetimi elinde tutan bürokratik elitler, özellikle 1930'lardan sonra merkezin otoriterleşmesini artırmış, halkın taleplerinin temsil niteliği düşmüştür. Halkçılık, halkın siyasal sürece ağırlığını koyması yönünde değil, bürokrasinin merkeziyetçi kontrolünün kurulması yönünde gelişmiştir (Tekeli ve Şaylan, 1978, s. 78). Klasik tabirler, halka rağmen, halk için sloganı, 1930'lu yılların halkçılığını özetler niteliktedir.

Cumhuriyet dönemi halkçılığı, laiklik ve cumhuriyetçilik gibi demokratik fikirleri de barındırmasına rağmen

özellikle milliyetçilikle eklemlenen solidarizm, ülkenin demokratikleşmesini engelleyici bir noktaya evrilmiştir. Cumhuriyetin, alt yapısal devrimleri gerçekleştirmeden yaptığı reformların halk tarafından benimsenmemesi ve dirençle karşılaşmasına karşılık, halkçılık toplumu eğitime ve iktidarı meşrulaştırma aracı olarak kullanılmış; bu da ideolojinin demokratik özelliğini yitirmesine yol açmıştır. Halka doğru hareketinden başlayarak ideolojinin tarihsel evrimine bakıldığında hem halkı bilinçlendirme hem de halktan öğrenme ideolojisi olan halkçılık, bu dönemde yalnızca birinci işlevini gerçekleştirmiştir. Bu durum, savunulan evrensel değerlerin dahi halk tarafından benimsenmemesine yol açmıştır.

4. SONUÇ

Modernleşme sürecinde Türkiye ve Rusya'nın benzer kurumsal siyasal gelişmelere sahip olması, Narodnikler ile Halkçılar arasındaki ilişkiyi değerli kılmaktadır (Özden, 2011, s.111). Özellikle Çarlık Rusya'sından Osmanlı Devleti'ne sığınan aydınların, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik altyapısının oluşumuna yaptığı katkı düşünüldüğünde, benzerlik kaçınılmazdır. Buna karşılık, Rusya ile Türkiye'nin farklı tarihsel koşulları, Narodnik ve halkçılığın birbirinden ayrı iki ideoloji haline gelmesine neden olmuştur. Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi yerli tedrisattan geçmiş çok sayıda münevverin halkçılığın gelişimini ve ideolojik tonunu etkilemesi farklılığı derinleştirmiştir (Özden, 2011, s. 112). İlk olarak Rusya'da bu ideoloji rejime muhalif bir grubun yürüttükleri siyasal mücadele şeklini almıştır. Türkiye'de ise halkçı ideolojiyi sahiplenenler iktidarı ele geçirmiştir. Birincisinde halkçılık otoriter siyasal düzeni değiştirmeyi hedefleyen bir devrim ideolojisi iken, ikincisi son noktada otoriter niteliği olan bir rejimi meşrulaştırıcı güç pozisyonuna gelmiştir. Dolayısıyla iki ideoloji, iktidarla kurdukları ilişkinin niteliği çerçevesinde birbirinden ayrılmışlardır.

Bir diğer farklılık, tarih ve toplum ile ilgili gelecek tasavvurlarıyla ilişkilidir. Narodnikler, kapitalist gelişmenin insanlık için yıkıcı olduğunu bu nedenle engellenerek sosyalist bir toplumun doğrudan pre-kapitalist düzenden geçilerek kurulması gerektiğini savunmuşlardır. Bunun için köylülerin obsçına adı verilen komünlerinin kapitalist eşitsizliğe çare olduğunu düşünmüşler, köylü radikalizmine dayanan bir devrim planlamışlardır (Pedler, 1927, s.130). Türkiye'de ise halkçılık, kapitalist modernleşmenin ideolojilerinden biri olmuş, burjuva demokrasinin kurulması hedefinde ortaya çıkabilecek tehditleri bertaraf edici bir güç olarak görülmüştür.

Narodnikler, ezilen toplumsal sınıf olan köylülerin sömürülmesine son verecek, sınıf merkezli bir siyasal eylem şekillendirirken, Türkiye'de halkçılık sınıfları reddeden ve

her türlü sınıfsal analizi kendisine uzak tutan bir ideoloji şeklini almıştır. Dolayısıyla Narodnik hareketin sosyalizmin içinde değerlendirilmesi gerekirken, halkçılık Türkiye’de milliyetçiliğin argümanına dönüşmüştür.

Narodnik hareketi, halka giderken halkın sömürü sisteminde aydınlatılmasını ve bu eşitsizliğe karşı halkın başkaldırmasının sağlanmasını hedeflerken, Türkiye’de halkçılar halka giderken eşitsizlik ve sömürüyü sınıfsal bir temelle ele almamış, millet olma bilincini vermek amacını taşımışlardır. Narodnikler köyde sosyalist toplumun çekirdeğini oluşturan mutlak bir eşitlik ve saf bir ahlak ararken, halkçılar köyde ulus-devletin çekirdeği olacak milleti aramışlardır.

TEŞEKKÜR/ ACKNOWLEDGEMENT

Yok/None

YAZARLARIN KATKILARI / AUTHORS` CONTRIBUTIONS

Tüm yazarlar makalenin taslağının hazırlanmasına katılmıştır. Tüm yazarlar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır. / All authors have participated in drafting the manuscript. All authors read and approved the final version of the manuscript.

ÇIKAR ÇATIŞMASI / CONFLICT OF INTEREST

Yazarlar, makalede tartışılan materyalle ilgili olarak herhangi bir finansal kuruluşla çıkar çatışması olmadığını onaylar. / The authors certify that there is no conflict of interest with any financial organization regarding the material discussed in the manuscript.

MALİ DESTEK / FUNDING

Yazarlar çalışmayı destekleyen herhangi bir sponsor olmadığını veya sponsorun bu çalışmanın sonucunu etkileyebilecek herhangi bir katılımının olmadığını bildirmektedir. / The authors declare that there was no funding for this study or any involvement of the sponsor that could have influenced the outcome of this study.

VERİ KULLANILABİLİRLİĞİ / DATA AVAILABILITY

Mevcut çalışma sırasında oluşturulan ve analiz edilen veri kümeleri makul bir talep üzerine ilgili yazardan temin edilebilir. / The datasets generated and analyzed during the current study are available from the corresponding author upon reasonable request.

ETİK BEYAN / ETHICAL STATEMENT

Bu makalede, bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkeleri takip edilmiştir. Bu çalışma insan veya hayvan denekleri içermemiştir ve ek etik komite onayı gerektirmemiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. This study did not

involve human or animal subjects and did not require additional ethics committee approval.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Berkes, N. (2016). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Canovan, M. (1981). *Populism*. Londra: Junction Books.
- Figes, O. (2009). *Nataşa'nın Dansı: Rusya'nın Kültürel Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2001). Tek Parti Döneminde Halkçılık. T. Bora (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt II Kemalizm* içinde (ss. 272-284). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2010). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özden, M. (2011). Bir Halkçı Münevverler Platformu: Halka Doğru Dergisi (1913-1914). *Millî Folklor*, 89, 109-119.
- Pedler, A. (1927). Going to The People: The Russian Narodniki in 1874-5. *The Slavonic Review*, vol 6(16), 130-141.
- Taggart, P. (2004). *Popülizm*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ. & Şaylan, G. (1978). Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi. *Toplum ve Bilim, Yaz-Güz*, 44-110.
- Timur, T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Toprak, Z. (1977). İkinci Meşrutiyet’te Solidarist Süşünce: “Halkçılık”. *Toplum ve Bilim*, 1, 92-123.
- Toprak, Z. (1984). Osmanlı Narodnikleri: Halka Doğru Gidenler. *Toplum ve Bilim*, 24, 69-81.
- Toprak, Z. (2013). *Türkiye’de Popülizm: 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tunçay, M. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması: 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Venturi, F. (1960). *Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in 19th Century Russia*. Londra: Wiedenfeld and Nicolson.
- Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanma’dan Marksizme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yerasimos, S. (1985). Tek Parti Dönemi. İ. C. Schick & E. A. Tonak (Der.) *Geçiş sürecinde Türkiye* (ss. 76-113). İstanbul: Belge yayınları.



© 2019 & 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

This article presents a comparative historical and ideological analysis of the Narodnik movement that emerged in mid-nineteenth-century Russia and the ideology of populism (halkçılık) that took shape during the late Ottoman Empire and the early Republican period in Turkey. The central objective of the study is to examine how two societies with comparable structural conditions, most notably late capitalist development, agrarian-dominated social formations, and ambiguous relationships with Western modernity, produced populist ideologies that were similar in origin yet divergent in content, trajectory, and political outcomes.

Russia and Turkey share several structural characteristics that render such a comparison analytically meaningful. Both societies experienced delayed capitalist transformation compared to Western Europe and were characterized by the dominance of rural classes well into the modern era. Furthermore, both polities maintained sustained ideological, technical, and institutional contact with the West while remaining outside the core of Western capitalist modernity. This peripheral or semi-peripheral position shaped the intellectual horizons of their elites, who oscillated between admiration for Western progress and deep skepticism toward Western social, political, and moral values. As a result, intellectuals in both contexts sought indigenous ideological responses to similar structural dilemmas, among which populism emerged as a particularly influential framework.

Despite these shared conditions, populism in Russia and Turkey evolved in markedly different directions. The Narodnik movement constituted a form of left-wing, revolutionary populism that positioned the peasantry as the principal agent of social transformation and envisioned a transition to socialism without passing through a full capitalist stage. By contrast, Turkish populism developed primarily as a nation-building ideology, closely intertwined with nationalism, republicanism, and later state-centered modernization projects. This divergence is explained in the article through differences in patterns of capitalist development, class structures, ethnic and demographic compositions, and state-society relations.

The article first situates the Narodnik movement within the broader context of Russian modernization and Westernization. Beginning with the reforms initiated under Peter the Great, Russian elites underwent profound cultural Westernization that gradually alienated them from the peasantry and from indigenous cultural forms. However, a series of historical traumas including the French Revolution, the Napoleonic invasion of 1812, and the Crimean War undermined the aristocracy's unconditional faith in Western civilization. These events catalyzed the emergence of two major ideological currents: Slavophilism and Narodnik populism. While Slavophilism evolved into a conservative, state-centered nationalism, the Narodnik movement adopted a revolutionary and anti-capitalist orientation.

Narodnik thinkers such as Alexander Herzen, Nikolai Chernyshevsky, and Mikhail Bakunin played a foundational role in articulating this ideology. Herzen combined elements of Slavophile cultural exceptionalism with utopian socialist ideals, arguing that Russia's peasant commune (obschina) embodied the moral and institutional foundations of an egalitarian society. He rejected both liberal reformism and Western-style capitalism, maintaining that Russia could bypass the capitalist stage altogether. Chernyshevsky further radicalized this position through a more materialist and realist analysis of peasant life, emphasizing the possibility of acquiring Western scientific and technological achievements without reproducing the social costs of capitalist industrialization. Bakunin, in turn, contributed a distinctively anarchist dimension by conceptualizing the state itself as the primary source of oppression and by advocating direct revolutionary action rooted in peasant mobilization.

A defining feature of the Narodnik movement was its character as an elite-driven project with limited organic ties to the peasantry it idealized. This structural disconnect became evident during the "Going to the People" campaigns of the 1870s, when urban intellectuals failed to mobilize rural populations and often encountered indifference or hostility. The subsequent turn toward political violence and terrorism culminated in the assassination of Tsar Alexander II in 1881, an act that neither triggered mass uprising nor weakened the autocratic state. Instead, it led to intensified repression and contributed to the decline of Narodnik populism, paving the way for the rise of Marxism within the Russian revolutionary movement.

The second part of the article examines the development of populism in the Ottoman Empire and Turkey, emphasizing both its intellectual sources and its functional role in state-building. Unlike the Narodnik movement, Turkish populism did not remain a marginal oppositional ideology but gradually became integrated into the ruling political framework. Its emergence was shaped by multiple influences: Russian Muslim intellectuals familiar with Narodnik ideas, Balkan

nationalist movements employing populist mobilization strategies, Armenian socialist currents, French republicanism, and especially French solidarist sociology.

Key Ottoman and Turkish intellectuals including Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, and Falih Rıfkı Atay reinterpreted populism in accordance with the empire's specific socio-political conditions. Akçura adopted certain Narodnik themes, such as the emphasis on the rural poor, but ultimately subordinated populism to a nationalist project aimed at constructing a Turkish nation and a Muslim-Turkish bourgeoisie. In this formulation, populism served not as a vehicle for social revolution but as an instrument for political consolidation and economic development.

Ziya Gökalp played a particularly decisive role in redefining populism through the lens of solidarism and sociological functionalism. Influenced by Durkheimian sociology, Gökalp conceptualized society as an organic whole composed of complementary groups rather than antagonistic classes. Accordingly, Turkish populism rejected both capitalism and socialism as sources of social conflict and instead promoted social harmony, national unity, and state-led modernization. In this context, populism became closely associated with republicanism, secularism, and cultural nationalism, especially during the early Republican period.

The article argues that these divergent trajectories underscore the importance of historical context in shaping populist ideologies. While Russian Narodnik populism emerged as a radical critique of both autocracy and capitalism, Turkish populism evolved into a legitimizing ideology of state power. The former remained oppositional and ultimately failed to realize its revolutionary ambitions, whereas the latter succeeded in embedding itself within the institutional and ideological foundations of the modern Turkish state.

In conclusion, the comparative analysis demonstrates that populism cannot be understood as a singular or uniform ideology. Instead, it is a flexible and context-dependent ideological framework that assumes distinct meanings depending on structural conditions, class configurations, and political objectives. By examining the Narodnik movement and Turkish populism side by side, this study contributes to a more nuanced understanding of populism's ideological diversity and its role in late-developing societies confronting the challenges of modernity.